

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเรื่องความรู้และพฤติกรรมการป้องกันโรคไข้หวัดนกของคณงานฟาร์มเลี้ยงไก่ ในจังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้ศึกษาได้รวบรวมแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ รวมถึงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สำหรับใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ดังต่อไปนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับโรคไข้หวัดนก
2. พฤติกรรมการป้องกันโรคไข้หวัดนก
3. มาตรการควบคุมโรคไข้หวัดนกของประเทศไทย
4. มาตรฐานฟาร์มเลี้ยงไก่

ความรู้เกี่ยวกับโรคไข้หวัดนก

1. ทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้

ความหมายของความรู้

Carter V. Good (1973) ได้ให้ความหมายของ ความรู้ว่า ความรู้เป็นข้อเท็จจริง ความจริง หรือกฎเกณฑ์ และข้อมูลต่างๆ ที่มนุษย์ได้รับและรวบรวมสะสมไว้จากประสบการณ์ต่างๆ

บุญชม ศรีสะอาด (2543) ได้ให้ความหมายของความรู้ หมายถึง ข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์ ข้อมูลต่างๆ ที่มนุษย์มีความสามารถรับรู้ไว้ในสมอง และรวบรวมจากประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งวัดได้จากความสามารถในการระลึกได้ของมนุษย์

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2520) กล่าวว่า ความรู้เป็นพฤติกรรมขั้นต้น ซึ่งผู้เรียนเพียงแต่จำได้ นึกได้ ไม่ต้องใช้กระบวนการที่ซับซ้อน เป็นการพัฒนาขั้นต่ำสุด คือเพียงแต่รู้หรือจำในเรื่องต่างๆ อาจจะโดยการนึกหรือมองเห็น การได้ยิน

นิภา มนูญปัจ (2530) ได้อธิบายไว้ว่าในการวัดพฤติกรรมสุขภาพอนามัยนั้น ควรเข้าใจพฤติกรรมด้านความรู้ ซึ่งเป็นตัวแปรสำคัญตัวหนึ่งของพฤติกรรมสุขภาพ โดยในทัศนะของบลูม (Bloom) ได้แบ่งพฤติกรรมด้านความรู้ เป็น 6 ชั้น ดังนี้

1. ความรู้ ความจำ หมายถึง การวัดความสามารถในการจำ หรือระลึกได้แต่ไม่ใช้การ
ใช้ความเข้าใจไปตีความหมายในเรื่องนั้นๆ
2. ความเข้าใจ หมายถึง ความสามารถจับใจความสำคัญของเรื่องราวต่างๆ ได้ทั้งใน
ด้านภาษา รหัส สัญลักษณ์ ทั้งรูปธรรม และนามธรรม
3. การนำไปใช้ หมายถึง ความสามารถนำเอาสิ่งที่ได้ประสบมา เช่น แนวคิดทฤษฎี
ต่างๆ ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ หรือนำไปใช้แก้ปัญหาตามสถานการณ์ต่างๆ ได้
4. การวิเคราะห์ หมายถึง ความสามารถในการแยกแยะเรื่องราวออกเป็น
ประกอบย่อย เพื่อหาความสัมพันธ์ และหลักการ หรือทฤษฎี เพื่อให้เข้าใจเรื่องราวต่างๆ ได้
5. การสังเคราะห์ หมายถึง ความสามารถในการนำเอาเรื่องราว หรือส่วนประกอบ
ย่อย มารวมเป็นเรื่องราวเดียวกัน โดยมีการคิดแปลง ริเริ่ม สร้างสรรค์ ปรับปรุงของเก่าให้ดีขึ้น
คุณค่าขึ้น
6. การประเมินค่า หมายถึง การวินิจฉัย หรือการติราคาอย่างมีหลักเกณฑ์ เป็นการ
ตัดสินว่าอะไรดี ไม่ดีอย่างไร โดยใช้หลักเกณฑ์ที่เชื่อถือได้

2. สาเหตุของโรคไข้หวัดนก

โรคไข้หวัดนกเกิดจากการติดเชื้อไวรัส Influenza ในตระกูล Orthomyxoviridae ซึ่งเป็น
RNA ไวรัสชนิดมีเปลือกหุ้ม (envelope) โดยมีแอนติเจนที่สำคัญ ได้แก่ Hemagglutinin (H) ซึ่งมีอยู่
15 ชนิด และ Neuraminidase (N) ซึ่งมีอยู่ 9 ชนิด เชื้อไวรัส Influenza แบ่งเป็น 3 ชนิด (types) ได้แก่
(สถานวิชาการภูมิภาคสาธารณสุขสัตวแพทย์สาธารณสุข, 2548)

2.1 Type A แบ่งย่อยเป็นหลาย subtypes ตามความแตกต่างของ H และ N พบในคน
และสัตว์ชนิดต่างๆ ดังนี้

2.1.1 ในคน พบได้ 3 ชนิด ได้แก่ H1N1, H2N2, H3N2 และที่สำคัญ H5N1 พบ
ในคนเมื่อปี พ.ศ.2540 ที่ประเทศฮ่องกง

2.1.2 ในสุกร พบได้ 3 ชนิด ได้แก่ H1N1, H1N2, และ H3N2

2.1.3 ในม้า พบได้ 2 ชนิด ได้แก่ H3N8 และ H7N7

2.1.4 ในสัตว์ปีก พบได้ทุกชนิด ได้แก่ H1-15 และ N1-9

2.2 Type B ไม่มี subtype พบเฉพาะในคน

2.3 Type C ไม่มี subtype พบในคนและสุกร

โดยในจำนวน 15 ชนิดย่อยของเชื้อไวรัสชนิด H5N1 เป็นชนิดที่ต้องให้ความสำคัญ
เนื่องจากมีการกลายพันธุ์รวดเร็วมาก และจากการศึกษาทางห้องปฏิบัติการพบว่าเชื้อนี้มี

ความสามารถทำให้เกิดโรครุนแรงในคน (<http://epid.moph.go.th/weekly/wesr47/wesr.html>, 27 พฤษภาคม 2548) ซึ่งคุณสมบัติของเชื้อไวรัสเอเวียน อินฟลูเอนซ่า (Avian Influenza) พบว่าเป็นเชื้อไวรัสที่มีคุณสมบัติในการเปลี่ยนแปลงตัวเองสูง จนภูมิคุ้มกันโรคเดิมที่เคยมีอยู่ในร่างกายสัตว์ไม่สามารถคุ้มกันโรคจากเชื้อไวรัสที่เปลี่ยนแปลงได้ โดยเชื้อไวรัสสามารถเกิดการเปลี่ยนแปลงทาง antigenicity ได้ง่าย (พงศัพัฒน์ ปรีชารัตน์, ม.ป.ป) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่ gene เพียงเล็กน้อย (antigenic drift) หรือมีการเปลี่ยน gene ในกรณีที่เซลล์มีการติดเชื้อ 2 subtypes ที่แตกต่างกัน ก็จะกลายเป็น subtype ใหม่ (antigenic shift) นอกจากนี้เชื้อไวรัสใหม่ที่ไม่ถูกทำลายโดยภูมิคุ้มกันเดิมจะค่อยๆ มีการเพิ่มตัวเชื้อมากขึ้น จนก่อโรคได้และทำให้เกิดการระบาดครั้งใหญ่ขึ้น (สถานวิชาการภูมิภาคสาธารณสุขสัตวแพทยสาธารณสุข, 2548)

สำหรับความทนทานของเชื้อไวรัส พบว่าเชื้อไวรัสชนิดนี้มีเปลือกหุ้ม จึงถูกทำลายได้ง่ายด้วยความร้อน เช่นที่อุณหภูมิ 56 องศาเซลเซียส นาน 3 ชั่วโมง ที่อุณหภูมิ 60 องศาเซลเซียส นาน 30 นาที นอกจากนี้ยังถูกทำลายด้วยสารเคมีต่างๆ เช่น สารที่มีคุณสมบัติในการละลายไขมัน (Lipid Solvent), ฟอรัมาลิน (Formaline), เบต้าโพรไพโอแลคโตน (Betapropiolactone), ออกซิไดซิงเอเจนท์ (Oxidizing agents), ไฮดรอกซิลามีน (Hydroxylamine), แอมโมเนียมไอออน (Ammonium ions) และ ไอโอดีนคอมพาวด์ (Iodine compounds) เชื้อนี้สามารถคงอยู่ได้นานในสิ่งขี้ถ่าย เช่น น้ำมูก น้ำตา น้ำลาย เสมหะ อุจจาระ ซึ่งพบว่าอุณหภูมิและความชื้นในอากาศที่ลดต่ำลง มีผลทำให้ไวรัสสามารถอยู่ในอากาศได้นานขึ้น โดยหากอยู่ในอุณหภูมิที่ต่ำลงและความชื้นสูง เช่นในมูลสัตว์ เชื้อจะอยู่รอดได้นานขึ้น พบว่าที่อุณหภูมิ 37 องศาเซลเซียส เชื้อจะอยู่ได้ 6 วัน ซึ่งจากผลการศึกษาของคณะสัตวแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (<http://www.cctl.org/>, 28 พฤษภาคม 2548) พบว่าเชื้อไข้หวัดนก (H5N1) ที่อยู่ในมูลไก่สดซึ่งไม่มีการสัมผัสกับแสงแดดโดยตรง ในช่วงอุณหภูมิระหว่าง 25 - 33 องศาเซลเซียส จะสามารถอยู่ได้นานประมาณ 4 วัน ในขณะที่กลางแสงแดด ในช่วงอุณหภูมิระหว่าง 32 - 55 องศาเซลเซียส เชื้อนี้สามารถอยู่ได้ไม่เกินครึ่งชั่วโมง

3. แหล่งรังโรค

สัตว์ปีกทุกชนิดมีความไวต่อการติดเชื้อไวรัสไข้หวัดนก โดยสามารถที่จะแยกเชื้อไวรัสนี้ได้จากนกน้ำ รวมทั้งนกชายทะเล นกนางนวล ห่านและนกป่า แม้แต่เป็ดป่าก็สามารถที่จะนำเชื้อไวรัสชนิดนี้ได้ (พงศัพัฒน์ ปรีชารัตน์, ม.ป.ป) โดยที่สัตว์เหล่านี้ส่วนใหญ่มักไม่แสดงอาการป่วย แต่สำหรับเป็ด ไก่ในฟาร์มและในบ้านสามารถติดเชื้อและแสดงอาการของโรคได้ (สถานวิชาการภูมิภาคสาธารณสุขสัตวแพทยสาธารณสุข, 2548)

4. วิธีการติดต่อ

4.1 การติดต่อระหว่างสัตว์

หลังจากนกน้ำที่อพยพมาและเป็นแหล่งรังโรคตามธรรมชาติ ซึ่งโดยปกติมักจะไม่มีอาการป่วย และเชื้อไข้หวัดนกจะถูกขับออกมากับมูลสัตว์ หลังจากมีการติดเชื้ออยู่นานประมาณ 1-2 อาทิตย์ นกอพยพอาจนำเชื้อแพร่ไปยังสัตว์ปีกที่เลี้ยงไว้ โดยเฉพาะ โรงเรือนแบบเปิด และอาจแพร่เชื้อให้ไก่ และเป็ดที่ปล่อยตามบ้าน หรือเชื้ออาจถูกนำพาโดยสัตว์จำพวกนกธรรมชาติ นูหรือแมลงต่างๆ (http://thaigcd.ddc.moph.go.th/Bird_flu_brif_12072004.html, วันที่ 20 เมษายน 2548) สัตว์ปีกจะได้รับเชื้อทางระบบทางเดินหายใจและระบบทางเดินอาหาร โดยโรคไข้หวัดนกในสัตว์ปีก จะมีระยะฟักตัวหรือระยะเวลาตั้งแต่สัตว์ปีกได้รับเชื้อ จนกระทั่งมีอาการของโรคนี้สั้นเพียงไม่กี่ชั่วโมงถึง 3 วัน โดยการติดเชื้อในสัตว์ปีก (Avian Influenza) แบ่งออกเป็น (สถานวิชาการภูมิภาคสาธารณสุขสัตว์แพทย์สาธารณสุข, 2548)

4.1.1 ชนิดที่ไม่แสดงอาการ และที่ทำให้มีอาการป่วยเพียงเล็กน้อย (Apathogenic and mildly pathogenic avian influenza) พบได้ในประเทศต่างๆ ทั่วโลกอาจมีสาเหตุจากเชื้อชนิด H1-15

4.1.2 ชนิดที่ทำให้เกิดอาการรุนแรงมาก (Highly pathogenic avian influenza :HPAI) หรือเดิมเรียกว่า Fowl plague เป็นชนิดที่ทำให้มีอัตราการตายสูง มีรายงานการระบาดในบางประเทศเท่านั้น เช่น สหรัฐอเมริกา เม็กซิโก ประเทศทางยุโรป ออสเตรเลีย ฮองกง และปากีสถาน ในประเทศไทยไม่เคยมีการระบาดของโรคนี้ แม้ว่าจะเป็นโรคในพระราชบัญญัติโรคสัตว์ พ.ศ. 2499

4.2 การติดต่อระหว่างสัตว์สู่คน

คนสามารถติดเชื้อจากสัตว์ได้จากการสัมผัสสัตว์ป่วยโดยตรง และทางอ้อมจากการสัมผัสกับสิ่งคัดหลั่งจากสัตว์ที่เป็นโรค เช่น อุจจาระ น้ำมูก น้ำตา น้ำลายของสัตว์ที่ป่วย ผู้ที่มีความเสี่ยงในการเกิดโรค เช่น ผู้ที่มีอาชีพและใกล้ชิดกับสัตว์ปีก เช่น ผู้เลี้ยง ฆ่า ขนส่ง ขนย้าย ผู้ขายสัตว์ปีกและซากสัตว์ปีก สัตวบาล และสัตวแพทย์รวมถึงเด็กที่เล่นและคลุกคลีกับสัตว์ ซึ่งมีระยะฟักตัวหมายถึงระยะเวลาตั้งแต่คนได้รับเชื้อจนกระทั่งมีอาการ โดยส่วนใหญ่ใช้เวลาประมาณ 2 ถึง 3 วัน และจนถึงปัจจุบันยังไม่พบหลักฐานการติดต่อของโรคไข้หวัดนกจากคนสู่คน รวมทั้งจากระบบการเฝ้าระวังโรคที่ผ่านมายังไม่พบว่ามี การติดต่อระหว่างคนสู่คน

ซึ่งจากการศึกษาของคารินทร์ อารีย์โชคชัย และคณะ (<http://epid.moph.go.th/>, 30 พฤษภาคม 2548) เรื่องปัจจัยเสี่ยงของโรคไข้หวัดนกในคน ประเทศไทย พ.ศ. 2547 โดยการศึกษาเชิงพรรณนาและเชิงวิเคราะห์ และทำการศึกษาในกลุ่มตัวอย่าง 17 คนที่ป่วยด้วยโรค

ไข้หวัดนกจากระบบเฝ้าระวังโรคไข้หวัดใหญ่และปอดอักเสบ และมีผลตรวจทางห้องปฏิบัติการ เข้าได้ตามนิยามของผู้ป่วยยืนยัน พบว่าปัจจัยเสี่ยงต่อการป่วยด้วยโรคไข้หวัดนกสายพันธุ์ H5N1 มากที่สุดคือ การสัมผัสสัตว์ปีกที่ตายผิดปกติโดยตรง (OR 29.0; 95% CI 2.7 – 308.2) การเชือดและ ซ้ำแหละสัตว์ปีก (OR 17.0; 95% CI 1.6 – 177.0) มีสัตว์ปีกตายรอบๆบ้าน (OR 14; 95% CI 2.4 – 81.6) เข้าใกล้สัตว์ปีกที่ตายผิดปกติมากกว่า 1 เมตร (OR 13.0; 95% CI 1.8 – 96.3) ตามลำดับ จาก การศึกษาดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นถึงแนวทางในการควบคุมและป้องกันโรคไข้หวัดนกในคน คือ บุคลากรสาธารณสุขในพื้นที่ที่มีการระบาดของสัตว์ปีก ควรให้ความใส่ใจในการ ซักประวัติการสัมผัสสัตว์ปีกในผู้ป่วยโรคติดเชื้อทางเดินหายใจทุกราย และประชาชนควรหลีกเลี่ยง การสัมผัสสัตว์ปีกโดยตรง โดยไม่มีเครื่องมือป้องกันการติดเชื้อ ตลอดจนมีระบบเฝ้าระวังโรค ที่เข้มแข็ง รวมทั้งมีความรู้และความตระหนักต่อโรคไข้หวัดนก ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

5. อาการแสดงของโรค

5.1 อาการแสดงที่เกิดในสัตว์

อาการที่แสดงในสัตว์ขึ้นกับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ชนิดของสัตว์ อายุ สภาพ ความเครียดของสัตว์ โรคแทรกซ้อน และอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดอาการรุนแรงในสัตว์ปีกชนิดหนึ่งอาจไม่ ทำให้เกิดอาการใดๆในสัตว์ปีกอีกชนิดหนึ่ง (สถานวิชาการภูมิภาคสัตว์แพทย์สาธารณสุข, 2548) อาการที่พบเมื่อมีการติดเชื้อจะมีอาการป่วยทางระบบหายใจ คือ ไอ จาม หายใจลำบาก น้ำตาไหล มาก น้ำมูก หงอน เหนียงและหน้าแข้งบวม หรือมีสีเข้มคล้ำ หนังตาบวมหรือปิด และอาจมี อาการทางระบบประสาทและ ท้องเสีย หรือสัตว์ขุ่นงัน ซึม ไม่กินอาหาร ชุบผอม ไข่ลดหรือมี ลักษณะผิดปกติ หรือบางครั้งไม่พบอาการผิดปกติ แต่ไปตายกะทันหัน เกือบ 100% หรืออัตราตาย สะสมร้อยละ 40 มาเป็นช่วงระยะเวลา 3 วัน

5.2 อาการแสดงที่เกิดในคน

อาการแสดงที่เกิดขึ้นในคน อาจมีอาการทางระบบทางเดินหายใจแบบเฉียบพลัน มีไข้สูง หนาวสั่น ปวดศีรษะ ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ อ่อนเพลีย มีน้ำมูก ไอ และเจ็บคอ บางครั้งพบว่ามี อาการตาแดงด้วย หากมีอาการแทรกซ้อน จะมีอาการรุนแรงถึงปอดบวมและเกิดระบบหายใจ ล้มเหลว (Acute Respiratory Distress Syndrome) จนกระทั่งเสียชีวิตได้ โดยเฉพาะในเด็ก ผู้สูงอายุ และผู้ที่มีภูมิคุ้มกันของร่างกายอ่อนแอ ระยะเวลาป่วยนาน 5-13 วัน และมีอัตราป่วยตายสูงถึง ร้อยละ 70 (http://thaigcd.ddc.moph.go.th/Bird_flu_brif_12072004.html, วันที่ 20 เมษายน 2548)

6. การรักษาโรคไข้หวัดนก

การรักษาโรคไข้หวัดนกเหมือนกับการรักษาไข้หวัดใหญ่ทั่วไป คือ รักษาตามอาการ ส่วนการใช้ยาต้านไวรัส ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของแพทย์ผู้ทำการรักษา ซึ่งในปัจจุบัน ถ้าผู้ป่วยมีความเสี่ยงในการเป็นโรคไข้หวัดนก แพทย์จะให้ยาต้านไวรัสทันที ตามข้อบ่งชี้ที่กำหนดโดยกระทรวงสาธารณสุข โดยให้ยาต้านไวรัส (Osetamivir :ชื่อการค้า Tamiflu) ภายใน 48 ชั่วโมงหลังเริ่มมีอาการป่วย โดยรับประทานตามน้ำหนักตัว เช้าและเย็น และรับประทานติดต่อกันนาน 5 วัน ร่วมกับการรักษาตามอาการ รวมทั้งการใช้เครื่องช่วยหายใจชนิดความถี่สูง (http://thaigcd.ddc.moph.go.th/Bird_flu_brif_12072004.html, วันที่ 20 เมษายน 2548)

7. การป้องกันตนเองและการควบคุมโรคไข้หวัดนก

เนื่องจากโรคไข้หวัดนกเป็นโรคที่สามารถติดต่อจากสัตว์มาสู่คนได้ ดังนั้นความรู้ในการป้องกันตนเองและการควบคุมโรคจึงมีความสำคัญ โดยแผนยุทธศาสตร์แก้ไขปัญหาโรคไข้หวัดนก พ.ศ. 2548-2550 ได้มีเป้าหมายการควบคุมการแพร่ระบาดทั้งในคนและในสัตว์ และการดำเนินงานต้องทำอย่างเป็นระบบเนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกันทั้ง 2 ส่วน (คณะกรรมการพิจารณาแก้ไขสถานการณ์โรคไข้หวัดนก, 2548) โดยสำนักโรคติดต่อทั่วไป กรมควบคุมโรค (2548) ได้ดำเนินการควบคุมการระบาดของโรค ซึ่งเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ควรมีความรู้ในเรื่องต่อไปนี้

7.1 หากมีไก่ป่วยหรือตายไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดให้รีบแจ้งเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ในพื้นที่ โดยไม่นำไก่ที่ป่วยหรือตายออกมาจำหน่ายหรือทิ้งลงในแหล่งน้ำสาธารณะ กำจัดซาก รวมทั้งมูลไก่ ไข่ อาหารสัตว์ โดยการเผาหรือฝังใต้ระดับดิน ไม่น้อยกว่า 50 เซนติเมตรแล้วรดด้วยน้ำยาฆ่าเชื้อ

7.2 ก่อนการสัมผัสสัตว์ป่วย ซากสัตว์ที่ตาย ควรสวมผ้าพลาสติกกันเปื้อน ผ้าปิดปาก จมูก หมวก และหลังเสร็จงานควรอาบน้ำและฟอกสบู่ให้สะอาด และเปลี่ยนเสื้อผ้าทุกครั้ง ส่วนเสื้อผ้าที่ใช้แล้วต้องนำไปแยกซักก่อนนำมาใช้อีกครั้ง

7.3 งดการเคลื่อนย้ายสัตว์เข้าและออก รวมถึงการติดต่อหรือเข้าพบของคน ทั้งจากภายนอกและระหว่างฟาร์ม

7.4 งดการซื้อไก่จากพื้นที่อื่นเข้ามาเลี้ยง

7.5 ป้องกันโรคที่ปนเปื้อนไข่และถาดไข่ในฟาร์ม โดยใช้ยาฆ่าเชื้อที่ถาดไข่ทุกครั้ง ที่นำเข้าฟาร์ม

7.6 คนที่ต้องเข้า-ออกฟาร์ม ต้องจุ่มน้ำยาฆ่าเชื้อก่อนเข้าฟาร์ม และให้เปลี่ยนรองเท้าของฟาร์มที่เตรียมไว้

7.7 ไม่นำน้ำจากแหล่งน้ำสาธารณะ เช่นแม่น้ำลำคลองเลี้ยงไก่ หากจำเป็นให้ผสมยาฆ่าเชื้อ เช่น คลอรีน

ในการศึกษานี้จะศึกษาความรู้ใน 3 ระดับ คือ ความรู้ที่เน้นในด้านความจำ ความเข้าใจที่เน้นในการแปลความหรือตีความ และการนำไปใช้ที่เน้นในการนำความรู้ไปใช้ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นความรู้เรื่องโรคไข้หวัดนกที่ครอบคลุมถึงความรู้ในเรื่องสาเหตุของโรค แหล่งรังโรค วิธีการติดต่อ อาการแสดงของโรคเมื่อมีการป่วยทั้งในคนและในไก่ การป้องกันตนเอง และการควบคุมไม่ให้มีการระบาดไปสู่ชุมชน

พฤติกรรมป้องกันการโรคไข้หวัดนก

1. ความหมายของพฤติกรรม

สมร ทองดี (2543) กล่าวว่า พฤติกรรมหมายถึงการแสดงของคนและสัตว์ ทั้งโดยกิริยาท่าทางหรือการประพฤติปฏิบัติต่างๆ ซึ่งเป็นการแสดงออกอันเป็นปกติวิสัยในการดำรงชีวิต

ประเทือง ภูมิภักทราคม (2540, อ่างในแคทรียา ทองสอดแสง, 2545) ให้ความหมายของพฤติกรรมว่า หมายถึงสิ่งที่บุคคลกระทำแสดงออกตอบสนองต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในสภาพที่สังเกตได้ ซึ่งสามารถแบ่งพฤติกรรมออกเป็น 2 ประเภทคือ พฤติกรรมภายนอก (Overt Behavior) หมายถึงการกระทำแสดงออกหรือการตอบสนองที่สามารถสังเกตได้ และสามารถวัดได้แยกเป็นพฤติกรรมที่เป็นการกระทำ และพฤติกรรมที่เป็นคำพูด ส่วนอีกประเภทคือ พฤติกรรมภายใน (Covert Behavior) หมายถึง พฤติกรรมที่ไม่สามารถสังเกตเห็นหรือวัดได้โดยตรง เช่น ความเข้าใจ การรับรู้ การตัดสินใจ และความรู้สึก พฤติกรรมภายในเป็นสิ่งที่ไม่สามารถสังเกตได้ด้วยประสาทสัมผัสต้องสันนิษฐานจากพฤติกรรมภายนอก

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2534) ได้กล่าวว่า พฤติกรรม หมายถึงการกระทำโดยรู้สึกตัวและไม่รู้สึกตัว ทั้งสังเกตได้ด้วยตนเองหรือผู้อื่น รวมทั้งการกระทำที่ไม่อาจสังเกตได้หรือใช้เครื่องมือในการสังเกต

กฤษณา ศักดิ์ศรี (2530) ได้อธิบายไว้ว่า พฤติกรรม คือการกระทำของสิ่งมีชีวิต ซึ่งอาจจะรู้ได้โดยการสังเกตหรือใช้เครื่องช่วย

Joseph Rubinstein (1975, อ่างในแคทรียา ทองสอดแสง, 2545) กล่าวว่า พฤติกรรม หมายถึง การกระทำในลักษณะต่างๆของสิ่งมีชีวิตที่ตอบสนองต่อสิ่งเร้า ซึ่งเป็นกระบวนการที่สามารถสังเกตได้หรือไม่อาจสังเกตได้ เช่น ความคิด อารมณ์ ความรู้สึก เป็นต้น

Bloom (1975) ได้อธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ไว้ว่า ประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 อย่าง องค์ประกอบแรกคือ ความรู้หรือความคิด (cognitive domain) ซึ่งเป็นตัวเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ได้ องค์ประกอบที่สอง ก็คือความรู้สึก (affective domain) เป็นความเชื่อ ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่างๆ และองค์ประกอบสุดท้ายก็คือการปฏิบัติ (psychomotor domain) เป็นพฤติกรรมกระทำของมนุษย์

โดยสรุปแล้วพฤติกรรม หมายถึง กิจกรรม หรือการกระทำต่างๆที่บุคคลแสดงออกมา เป็นการตอบสนองต่อสิ่งเร้าโดยผ่านกระบวนการของการรู้ ความรู้สึกและแสดงออกมาเป็นการปฏิบัติ

2. พฤติกรรมการป้องกันโรคไข้หวัดนก

2.1 ความหมายของพฤติกรรมป้องกันโรค

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2520) ได้กล่าวว่าพฤติกรรมกรรมการป้องกันโรคเป็นพฤติกรรมอนามัยอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการประพฤติปฏิบัติของบุคคลที่จะช่วยส่งเสริมสุขภาพ และป้องกันไม่ให้เกิดโรค ซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันตลอด 24 ชั่วโมง

ลือชัย ศรีเงินยวง และทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2533) ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมกรรมการป้องกันโรคว่าเป็นพฤติกรรมที่กระทำโดยมุ่งที่จะป้องกันไม่ให้เกิดความเจ็บป่วย หรือโรคต่างๆ

Gochman (อ้างใน มัลลิกา มัติโก, 2534) ได้อธิบายว่า พฤติกรรมสุขภาพ เป็นการกระทำหรือการปฏิบัติของบุคคลเพื่อดูแลสุขภาพร่างกายให้แข็งแรงสมบูรณ์ เพื่อการป้องกันโรคหรือค้นหาโรคในขณะที่โรคนั้นยังไม่ได้แสดงอาการออกมา พฤติกรรมการป้องกันแบ่งออกได้ 3 ระดับคือ

1 การป้องกันขั้นปฐมภูมิ เป็นการปฏิบัติก่อนการเกิดโรค โดยจะดูแลตนเองให้มีสุขภาพที่ดีอยู่เสมอ เช่น ออกกำลังกาย ไม่สูบบุหรี่ การใช้อุปกรณ์ป้องกันตนเองจากเชื้อไข้หวัดนก

2 การป้องกันขั้นทุติยภูมิ เป็นระดับของการป้องกันที่มุ่งขจัดโรคให้หมดไปก่อนที่อาการของโรคจะรุนแรงมากขึ้น เช่น การตรวจร่างกายประจำปี การไปรับการรักษาตั้งแต่เริ่มป่วย เพื่อป้องกันภาวะแทรกซ้อน

3 การป้องกันขั้นตติยภูมิ เป็นระดับการป้องกันในระยะที่มีการเจ็บป่วยแล้ว โดยให้มีการฟื้นฟูสภาพจากการเจ็บป่วย ให้กลับคืนสู่สภาพปกติโดยเร็วที่สุด เพื่อป้องกันความพิการที่จะเกิดขึ้น

ดังนั้นพฤติกรรมกรรมการป้องกันโรคไข้หวัดนกจึงหมายถึง พฤติกรรมที่กระทำเพื่อการป้องกันไม่ให้เกิดโรคไข้หวัดนก โดยในการศึกษานี้เป็นการป้องกันตนเองไม่ให้เกิดโรค และป้องกันการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนกสู่ชุมชน

2.2 พฤติกรรมในการป้องกันตนเองจากโรคไข้หวัดนก

พฤติกรรมในการป้องกันโรคไข้หวัดนกนั้น ได้มีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อการควบคุมโรคอย่างเคร่งครัดดังต่อไปนี้ (สถานวิชาการภูมิภาคสัตวแพทย์สาธารณสุข, 2548)

2.2.1 หลีกเลี่ยงการสัมผัสสัตว์ปีกที่มีอาการป่วย หรือตาย โดยเฉพาะเด็ก ผู้สูงอายุและผู้ที่มีภูมิคุ้มกันของร่างกายอ่อนแอ

2.2.2 หากต้องสัมผัสกับสัตว์ปีกในระยะเวลาที่มีการระบาดในพื้นที่ ให้ใช้อุปกรณ์ป้องกันร่างกาย เช่น พลาสติกกันเปื้อน สวมหน้ากากอนามัย สวมถุงมือ รองเท้าบูท

2.2.3 ล้างมือทุกครั้งหลังการสัมผัสสัตว์ปีกและสารคัดหลั่งของสัตว์ปีกด้วยสบู่ และน้ำ

2.2.4 รับประทานอาหารร่างกายด้วยน้ำและสบู่ให้สะอาด และต้องเปลี่ยนเสื้อผ้าทุกครั้งหลังปฏิบัติงานเสร็จ เสื้อผ้าชุดเดิมควรนำไปแยกซัก และผึ่งกลางแดดให้แห้งสนิทก่อนนำมาใช้อีกครั้ง

2.2.5 หากมีอาการเป็นไข้ ไอ โดยเฉพาะผู้มีอาชีพเลี้ยง ฆ่า ขนส่ง ขนย้าย และขายสัตว์ปีก หรือเกี่ยวข้องกับซากสัตว์ปีก หรืออยู่ในพื้นที่ที่มีการเสียชีวิตของสัตว์ปีกอย่างผิดปกติ ให้รีบมาพบแพทย์และบอกประวัติ การสัมผัสพร้อมอาการ เพื่อให้มีการรายงานโรคตามระบบการเฝ้าระวัง และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขจะเข้าทำการสอบสวนและควบคุมโรคต่อไป

2.2.6 ดูแลรักษาสุขภาพร่างกายของตนเองและบุคคลในครอบครัว ให้แข็งแรง อยู่เสมอ โดยการรับประทานอาหารให้ครบถ้วนรวมทั้งผักและผลไม้สดสุกบพู่หรีและดื่มสุรา นอนหลับพักผ่อนให้เพียงพอ ควรสวมเสื้อผ้าให้อบอุ่นในช่วงอากาศเย็น

2.3 การป้องกันการแพร่กระจายของโรคไข้หวัดนกในฟาร์มที่มีการระบาด

ประกอบด้วย 3 หลักการที่สำคัญคือ (กรมปศุสัตว์, มปป.)

2.3.1 การป้องกันการแพร่กระจายของเชื้อ

1) ไม่ให้มีการนำสัตว์ปีกเข้าไปในสถานที่ซึ่งมีการระบาดของโรค ภายหลังจากกำจัดสัตว์ป่วย ในระยะเวลา 21 วัน

2) กำจัดวัชพืชรอบโรงเรือนและกำจัดสิ่งปฏุงรอง ตลอดจนอาหารของสัตว์ป่วยนั้น

3) มีโปรแกรมควบคุมพาหะของโรค เช่น แมลงสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม หนู และนก เนื่องจากสัตว์ต่างๆเหล่านี้จะเป็นตัวนำพาเชื้อโรคจากอุจจาระของสัตว์ป่วยไปยังที่ต่างๆได้

4) ป้องกันการสะสมของแหล่งน้ำภายในฟาร์ม ซึ่งเพิ่มปริมาณของนกที่เคลื่อนย้ายเข้ามา และมีโอกาสเป็นสื่อให้การแพร่กระจายของโรคขยายวงกว้างออกไป

5) กำจัดแหล่งอาหารซึ่งเป็นปัจจัยให้นกเคลื่อนย้ายมาอาศัย

6) ให้ความรู้พนักงานและผู้ที่เกี่ยวข้องให้ตระหนักถึงความสำคัญในการป้องกันการแพร่กระจายของโรคไปยังที่ต่างๆ

2.3.2 การควบคุมการเคลื่อนย้าย

1) จัดระบบควบคุมการเข้าและออกฟาร์มของบุคคลภายนอก และบุคคลภายในฟาร์ม

2) ลดการเคลื่อนย้ายระหว่างภายในฟาร์มและภายนอกฟาร์ม

3) ให้ใช้มาตรการทำลายเชื้อโรคคนที่เข้า- ออกฟาร์ม

4) อนุญาตให้นำพนักงานขับรถยนต์ พนักงานขนส่งเข้าและออกฟาร์ม โดยที่ไม่ได้ผ่านการฆ่าเชื้อ

2.3.3 การรักษาสุขอนามัย

1) ใช้ยาฆ่าเชื้อทำลายเชื้อโรค และควบคุมไม่ให้มีการปนเปื้อนอุจจาระไปกับรถ หรือยานพาหนะ

2) ล้างวัสดุ อุปกรณ์และยานพาหนะด้วยผงซักฟอกและยาฆ่าเชื้อ โดยยาฆ่าเชื้อที่ใช้ในการควบคุมและลดการแพร่กระจายของเชื้อไวรัสคือ โฟร์มัลดีไฮด์ ไอโอดีนคอมพาวด์ Quaternary ammonium compound สารที่เป็นกรด และความร้อน 90 องศาเซลเซียสเป็นเวลา 3 ชั่วโมง หรือ 100 องศาเซลเซียส เวลา 30 นาที

การศึกษานี้จะทำการศึกษาพฤติกรรมในการป้องกันโรคไข้หวัดนกของคณงานในฟาร์มเลี้ยงไก่ โดยจะทำการศึกษาดูด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมในการป้องกันตนเองและการควบคุมการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนก

ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และพฤติกรรม

สมร ทองดี (2543) ได้กล่าวว่าการแสดงพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่งของมนุษย์ไม่ได้เกิดขึ้นเอง แต่เกิดจากสิ่งกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรม หรือสิ่งกำหนดพฤติกรรมโดยสิ่งกำหนดพฤติกรรมนี้เกิดจากปัจจัยหลายประการ เช่น การรับรู้ การเรียนรู้ ความต้องการ เจตคติ ความเชื่อ และค่านิยมเป็นต้น โดยมีความสัมพันธ์กันดังกล่าวจากแนวคิดของชาร์ท (Schwartz, 1975, อ้างใน กาญจนา บุตรจันทร์, 2542) ได้เสนอรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมที่เป็นไปได้ใน 4 ลักษณะ ดังนี้

1. พฤติกรรมที่แสดงออกจะเป็นไปตามทัศนคติ และความรู้ที่บุคคลนั้นมีอยู่ โดยมีทัศนคติเป็นตัวกลางระหว่างความรู้และการปฏิบัติ
2. พฤติกรรมที่เกิดจากความรู้และทัศนคติมีความสัมพันธ์กัน ก่อให้เกิดพฤติกรรม
3. ความรู้และทัศนคติต่างทำให้เกิดพฤติกรรม โดยที่ความรู้และทัศนคติไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กัน
4. ความรู้มีผลต่อพฤติกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น คนที่มีความรู้แล้วจะนำไปสู่พฤติกรรมหรือการปฏิบัติ ตามความรู้นั้น

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และพฤติกรรมสำหรับโรคไข้หวัดนก ในประเทศไทยยังไม่มีการศึกษาในประเด็นดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในโรคเอดส์ เนื่องจากเป็นโรคที่มีการแพร่ระบาดอย่างรวดเร็วและแพร่กระจายทั่วโลกเช่นกันกับโรคไข้หวัดนก โดยจากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และพฤติกรรม พบว่าการศึกษาที่มีความสัมพันธ์ของความรู้และพฤติกรรมการป้องกันในทางบวก ดังเช่นการศึกษาของเกตุมาลา บรรจงพานิชย์ (2544) ที่ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการป้องกันการติดเชื้อโรคเอดส์แบบครอบครัววาลของนักศึกษาวิชาการสาธารณสุขเวียงจันทร์ พบว่าความรู้เรื่องโรคเอดส์และการป้องกันการติดเชื้อแบบครอบครัววาลมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการป้องกันการติดเชื้อแบบครอบครัววาล อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ $p=0.02$ เช่นเดียวกับการศึกษาของถ้ำยอง หอมกลิ่นเทียน (2542) ที่ศึกษาพฤติกรรมการป้องกันโรคเอดส์ของนักศึกษาสาขาบริหารธุรกิจ ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2 โรงเรียนอาชีวศึกษาเอกชน กรุงเทพมหานคร พบว่าพฤติกรรมการป้องกันโรคเอดส์ของนักศึกษาในกลุ่มตัวอย่างด้านความรู้โรคเอดส์ เจตคติและการปฏิบัติในการป้องกันโรคเอดส์มีความสัมพันธ์กันเชิงบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และสอดคล้องกับการศึกษาของไพบุลย์ สุทรสุภา (2539) ที่ศึกษาความรู้ ทักษะและการปฏิบัติต่อการแก้ปัญหาโรคเอดส์ของชาวเขาโดยการใช้สื่อโสตภาษาชาวเขาพบว่า การได้รับความรู้ผ่านทางสื่อมีผลทำให้ชาวบ้านมีความรู้ที่ถูกต้องในการป้องกันตนเองมากขึ้น

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้ศึกษาจึงมุ่งเน้นที่จะศึกษาในเรื่องความรู้ และพฤติกรรม รวมทั้งศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และพฤติกรรมในการป้องกันโรคไข้หวัดนกของคณงานในฟาร์มเลี้ยงไก่

มาตรการควบคุมโรคไข้หวัดนกของประเทศไทย

โรคไข้หวัดนกถือว่าเป็นโรคระบาดสัตว์ตามกฎหมาย คือพระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2499 และฉบับแก้ไข พ.ศ.2542 ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งให้อำนาจกรมปศุสัตว์ในการควบคุม ป้องกันและกำจัดโรค โดยวิธีการทำลายสัตว์ กักกันหรือควบคุมการเคลื่อนย้ายสัตว์และผลิตภัณฑ์ การจ่ายค่าชดเชย และปฏิบัติการอื่นๆที่จำเป็น (พงศพัทธ์ ประชารัตน์, 2547) ส่วนการควบคุมและป้องกันโรคในคนนั้น กระทรวงสาธารณสุขได้อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติโรคติดต่อ พ.ศ.2543 ประกาศให้โรคไข้หวัดใหญ่รวมทั้งไข้หวัดใหญ่จากสัตว์เป็นโรคติดต่อที่ต้องแจ้งความ และกำหนดมาตรการป้องกันควบคุมการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนก (http://thaigcd.ddc.moph.go.th/Bird_flu_brief_12072004.html, 20 เมษายน 2548) ซึ่งมาตรการการควบคุมโรคจากทั้ง 2 กระทรวงนั้น ถือว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อการป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนกทั้งในคนและในสัตว์ปีก โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. มาตรการควบคุมและกำจัดโรคไข้หวัดนก

นโยบายของกรมปศุสัตว์ คือ การกำจัดโรคไข้หวัดนกให้รวดเร็วที่สุดเมื่อเกิดการระบาดขึ้น ทั้งนี้เพื่อป้องกันความเสียหายและผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น ซึ่งมีการดำเนินการดังนี้ (http://www.dld.go.th/home/bird_flu/chick3.html, 1 มีนาคม 2547)

1.1 มาตรการทำลายสัตว์และเชื้อโรคเมื่อมีการระบาดของโรค

1.1.1 การทำลายสัตว์ โดยมีเกณฑ์การทำลายสัตว์ปีกแบ่งเป็น 3 ขอบเขต โดยขอบเขตแรกคือ ในฟาร์มหรือจุดที่เกิดโรคต้องทำลายสัตว์ปีกให้หมดฟาร์มทันทีเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรค ขอบเขตที่สองคือในห้องปฏิบัติการให้ทำลายสัตว์ปีกทั้งหมดที่อยู่ในรัศมี 5 กิโลเมตรจากจุดที่เกิดโรค และสุดท้ายคือในรัศมี 50 กิโลเมตรจากจุดเกิดโรคซึ่งเป็นเขตสำรวจและเฝ้าระวังโรคอย่างเข้มข้น ให้ทำลายสัตว์ปีกทั้งฝูงที่อยู่ภายในรัศมีที่เกิดโรคนั้น

1.1.2 การกำจัดซากสัตว์ ใช้วิธีการฝังโดยการขุดหลุมให้มีขนาดลึกอย่างน้อย 5 เมตร วัสดุอุปกรณ์ที่ยังไม่ผ่านการฆ่าเชื้อต้องฝังพร้อมซากสัตว์ด้วย ซากสัตว์ต้องโรยด้วยปูนขาว (Calcium Hydroxide) และกลบพูนดินให้สูงขึ้นอย่างน้อย 40 เซนติเมตร

1.1.3 การทำลายเชื้อโรคโดยการทำลายเชื้อโรคในโรงเรือนมีดังนี้

1) ฆ่าเชื้อโรคโดยพ่นน้ำยาฆ่าเชื้อโรคให้ทั่วบริเวณฟาร์มหรือทุกโรงเรือน จนชุ่มอย่างน้อย 2 ครั้ง ห่างกัน 7 วัน ทั้งนี้ควรเก็บกวาดทำความสะอาดโรงเรือนทั้งหมดก่อนด้วย ผงซักฟอกและน้ำอ็อกซิดีคลอรีนแรงดันสูง

2) กำจัดอาหารสัตว์ที่เหลือ สิ่งปฏุนอน มูลสัตว์ปีก ขน และผลิตภัณฑ์จาก สัตว์ปีกในฟาร์มด้วยการเผา ภายในบริเวณหรือฝังกลบให้ลึกจากผิวดินอย่างน้อย 2 เมตร

3) ควรเก็บกักน้ำเสียและของเสีย ที่เกิดขึ้นภายในฟาร์มขณะมีโรคเกิดขึ้น เพื่อป้องกันการกระจายของเชื้อโรคและดำเนินการปรับปรุงน้ำก่อนปล่อยออกจากฟาร์ม

4) ฆ่าเชื้อที่คน สัตว์ สิ่งของ ยานพาหนะ ที่เข้า-ออกฟาร์ม

1.2 มาตรการสำรวจและเฝ้าระวังโรคระหว่างการระบาด ประกอบด้วย การกำหนด ลักษณะอาการ การเฝ้าระวังโรค และการสอบสวนโรค

1.3 มาตรการควบคุมโรค ประสานงานระหว่างภาครัฐและเอกชนเพื่อการควบคุมโรค มีแนวทางดังนี้

1.3.1 การเฝ้าระวังและควบคุมโรคในฟาร์มสัตว์ปีกรายย่อยที่อยู่ในความ รับผิดชอบของบริษัทใหญ่

1.3.2 กรณีพบโรคระบาดในพื้นที่ 5 กิโลเมตรจากจุดเกิดโรค กรมปศุสัตว์จะ ดำเนินมาตรการทำลายสัตว์ปีกทั้งหมด

1.3.3 ในรัศมี 50 กิโลเมตรจากจุดเกิดโรค หากพบสัตว์ปีกป่วยด้วยโรคระบาด ชนิดดังกล่าว กรมปศุสัตว์จะทำลายทั้งฝูง

1.4 มาตรการควบคุมการเคลื่อนย้ายสัตว์และซากสัตว์

1.4.1 ในรัศมี 50 กิโลเมตรจากจุดเกิดโรค หน่วยเฉพาะกิจสารวัตรกรม ปศุสัตว์จะตั้งจุดตรวจห้ามสัตว์ปีกเคลื่อนย้ายเข้า- ออก ยกเว้นสัตว์ปีกและไข่ที่ไม่มีโรคระบาดเข้าไปเพื่อการบริโภค

1.4.2 การอนุญาตให้เคลื่อนย้ายสัตว์ปีกหรือซากสัตว์ที่อยู่ในรัศมี 50 กิโลเมตร จากจุดเกิดโรค ต้องไม่มีสัตว์ปีกป่วย

1.5 มาตรการประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างความตระหนักและความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ ประชาชน โดยสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดต้องประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกรรู้จักลักษณะอาการของ โรคไข้หวัดนกเพื่อการเฝ้าระวังโรคในพื้นที่ วิถีปฏิบัติที่ระมัดระวังไม่สัมผัสเชื้อโรค และป้องกันการ นำโรคเข้ามายังสถานที่เลี้ยงสัตว์ปีก โดยมุ่งเน้นมาตรการทางสุขภาพ การฆ่าเชื้อโรคที่ โรงเรือน ยานพาหนะและเครื่องมือเครื่องใช้ในฟาร์ม การควบคุมยานพาหนะและคนเข้าออก

ประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกรทราบว่า การเคลื่อนย้ายสัตว์ปีกทุกครั้งต้องขอใบอนุญาตจากเจ้าหน้าที่กรมปศุสัตว์ รวมถึงผู้ประกอบการ โรงงานฆ่าสัตว์ปีก ในหิ้งรับสัตว์ปีกที่ไม่มีใบอนุญาตเคลื่อนย้ายสัตว์มาเข้าฆ่าที่โรงงาน

2. มาตรการการป้องกันโรคในฟาร์ม

การป้องกันโรคในฟาร์ม (Farm Biosecurity) หรือระบบความปลอดภัยทางชีวภาพ หมายถึง ระบบการป้องกัน หรือลดโอกาสในการนำเชื้อโรคเข้าหรือออกจากฟาร์ม หรือ โรงเรือน รวมไปถึงรถขนส่ง ภาชนะอุปกรณ์การจัดการขยะ ซากสัตว์ และน้ำทิ้ง เป็นวิธีการควบคุมโรคที่ถูกต้องและได้ผลดีที่สุด โดยการระบาดของโรคที่เข้ามาในฟาร์มมีอยู่ 3 ทางคือ ทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ หรือแบ่งเป็นกลุ่ม คือ เข้ามากับแหล่งของวัตถุดิบที่เข้ามาในฟาร์ม เข้ามากับยานพาหนะที่เข้ามาในฟาร์มหรือโรงเรือน เข้ามากับคน เข้ามากับสัตว์พาหะ เข้ามาพร้อมฝุ่น ละออง หรืออากาศที่พัดเข้า-ออก (http://www.dld.go.th/home/bird_flu/chick3.html, 27 เมษายน 2548)

มาตรการที่สำคัญในการป้องกันโรคในฟาร์มมี 3 ส่วนคือ

2.1 มาตรการป้องกันก่อนเข้าฟาร์ม

2.1.1 ควบคุมการเข้าและออก ของคน สัตว์และยานพาหนะ โดยเฉพาะรถรับซื้อ ไก่ ไข่ หรือขี้ไก่ ที่เข้ามาในฟาร์มหรือโรงเรือน

2.1.2 ทำความสะอาดวัสดุอุปกรณ์ รวมทั้งยานพาหนะ ด้วยน้ำยาฆ่าเชื้อ ในกรณีที่ต้องเข้าฟาร์ม

2.1.3 ไม่ใช้น้ำจากแหล่งสาธารณะ

2.2 มาตรการการป้องกันตรงทางเข้าฟาร์มหรือโรงเรือน

2.2.1 ประตูทางเข้าจะต้องล็อกเพื่อที่ผู้มาเยี่ยมฟาร์มจะต้องรายงานให้ทราบก่อน

2.2.2 มีห้องสำหรับแขวนเสื้อผ้าและรองเท้า โดยต้องมีอ่างสำหรับล้างมือด้วยสบู่ฆ่าเชื้อ กระดาษเช็ดมือและถังขยะเตรียมไว้

2.2.3 หลังจากทำความสะอาดร่างกายแล้ว ต้องเตรียมรองเท้าบูตและเสื้อผ้าที่สะอาดไว้ และแยกระหว่างผู้มาเยี่ยมและของคนในฟาร์ม

2.2.4 ฆ่าเชื้อที่รองเท้าก่อนเข้าฟาร์มหรือโรงเรือนในอ่างใส่น้ำยาฆ่าเชื้อ

2.2.5 ประตูที่จะเข้าฟาร์มหรือโรงเรือนจะต้องเปิดเข้าได้เพียงทางเดียวจากบริเวณที่มีการฆ่าเชื้อแล้ว

2.2.6 เมื่อออกจากฟาร์มเข้าสู่บริเวณที่มีการฆ่าเชื้อจะต้องล้างรองเท้าด้วยน้ำยาฆ่าเชื้อ และเปลี่ยนรองเท้าก่อนที่จะออกไปสู่บริเวณที่ไม่ปลอดเชื้อ

2.2.7 มีห้องสำหรับเปลี่ยนเสื้อผ้าก่อนออกจากฟาร์ม โดยมีตะกร้าสำหรับใส่เสื้อผ้าเตรียมไว้ และต้องล้างมือออกครั้งก่อนจะใส่รองเท้าและชุด

2.3 มาตรการป้องกันและทำลายเชื้อโรคภายในฟาร์ม

2.3.1 รักษาความสะอาดภายในโรงเรือน ทำโรงเรือนแบบปิด หรือใช้ตาข่ายคลุม และกำจัดเศษอาหาร เพื่อป้องกันไม่ให้สัตว์อื่นๆ รวมทั้งนำ หนู เข้ามาในโรงเรือนเพราะอาจนำเชื้อโรคเข้ามาในฟาร์ม

2.3.2 หากมีสัตว์ปีกป่วยหรือตายผิดปกติ ให้รีบแจ้งเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ในพื้นที่ทันที และไม่นำซากสัตว์ไปจำหน่ายหรือทิ้งลงในแหล่งน้ำ ทั้งนี้กำจัดโดยการเผาหรือฝังในหลุมไม่น้อยกว่า 50 เซนติเมตร

2.3.3 ทำลายเชื้อโรคในพื้นที่ที่เกิดโรคระบาดโดยการฉีดพ่นน้ำยาฆ่าเชื้อโรคบริเวณฟาร์ม ราง เล้า พื้นคอก และรอบๆ ในเวลาเช้าและเย็น ทุกวัน

3. มาตรการการป้องกันและควบคุมโรคในคน

3.1 การแจ้งเตือนสถานการณ์และพื้นที่ระบาด และให้สุศึกษาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อทุกชนิด และโดยกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขที่ออกเยี่ยมบ้านทุกหลังคาเรือน

3.2 การเฝ้าระวังเชิงรุก เพื่อค้นหาผู้ป่วยในกลุ่มผู้สัมผัสสัตว์ปีกในพื้นที่เกิดโรคระบาด

3.3 การแยกรักษาผู้ป่วยอย่างถูกต้อง โดยเร็วที่สุด รวมทั้งการป้องกันการแพร่เชื้อในโรงพยาบาลอย่างเคร่งครัด รวมทั้งต้องมีการสอบสวนเพื่อการควบคุมโรคโดยเร็วที่สุด

3.4 การเผยแพร่คำแนะนำวิธีการป้องกันการติดเชื้อสำหรับประชาชน ควรดำเนินการสุศึกษาประชาสัมพันธ์เชิงรุกในพื้นที่ เพื่อเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจให้ถูกต้อง ให้ประชาชนสามารถป้องกันตนเองและบุตรหลานได้ รวมทั้งให้ความร่วมมือในการป้องกันควบคุมโรคอย่างเต็มที่ โดยมีเนื้อหา ดังนี้

3.4.1 ประชาชนควรติดตามสถานการณ์การระบาดจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงสาธารณสุขอย่างใกล้ชิด และควรหลีกเลี่ยงการเดินทางไปยังพื้นที่เกิดโรคระบาด โดยหากจะเป็นต้องเดินทางไปต้องป้องกันตนเองอย่างถูกวิธี

3.4.2 ประชาชนทุกคนควรช่วยกันเฝ้าระวังการระบาดในสัตว์ปีก โดยเฉพาะไก่ เป็ดที่เลี้ยงอยู่ตามบ้าน

3.4.3 กรณีพบสัตว์ปีกตายผิดปกติ ควรแจ้งเจ้าหน้าที่ โดยสามารถแจ้งเจ้าหน้าที่ ปศุสัตว์อำเภอและปศุสัตว์จังหวัด ไม่ควรสัมผัสสัตว์ที่ป่วยหรือจับต้องด้วยมือเปล่า ควรสวมถุงมือทุกครั้ง ส่วนการกำจัดซากสัตว์ทำได้โดยการฝังลึกอย่างน้อย 1 เมตรหรือนำไปเผา และต้องรีบล้างมือด้วยน้ำและสบู่ทันทีที่ทำงานเสร็จ

3.4.4 ผู้ที่มีไข้สูงและมีประวัติสัมผัสสัตว์ปีกที่ป่วยหรือตาย ต้องรีบไปพบแพทย์ทันที พร้อมทั้งแจ้งรายละเอียดการสัมผัสสัตว์

มาตรฐานฟาร์มเลี้ยงไก่

ตามประกาศของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ลงวันที่ 3 พฤศจิกายน 2542 ได้กำหนดมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงไก่ทั้งไก่เนื้อและไก่ไข่ ทั้งนี้เพื่อเป็นการปรับปรุงคุณภาพของฟาร์มและผลิตผลปศุสัตว์ให้ได้มาตรฐาน ตลอดจนให้การคุ้มครองผู้บริโภคภายในประเทศ และเป็นการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม

การรับรองมาตรฐานฟาร์ม หมายถึง การรับรองฟาร์มที่ได้มาตรฐานในการจัดการฟาร์มที่ดีทั้งทางด้านสุขอนามัยและการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม ตลอดจนถึงการควบคุมและป้องกันโรคระบาดของสัตว์ภายในฟาร์ม ตามหลักเกณฑ์ของการตรวจรับรองมาตรฐานฟาร์มของกรมปศุสัตว์ (คณารัตน์ หรินทรานนท์, 2546) โดยในการรับรองมาตรฐานของฟาร์มทั้ง 2 ประเภทนั้น ได้มีการพิจารณาในหัวข้อดังนี้

1. องค์ประกอบของฟาร์ม

1.1 ทำเลที่ตั้งของฟาร์ม

1.1.1 อยู่ในทำเลที่มีการคมนาคมสะดวก

1.1.2 สามารถป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของโรคได้

1.1.3 อยู่ห่างจากโรงฆ่าสัตว์ปีก

1.1.4 อยู่ในทำเลที่มีแหล่งน้ำสะอาด

1.1.5 เป็นบริเวณที่ไม่มีน้ำท่วมขัง

1.1.6 เป็นบริเวณที่โปร่ง อากาศสามารถถ่ายเทได้ดี

1.2 ลักษณะของฟาร์ม

1.2.1 เนื้อที่ของฟาร์ม ต้องมีเนื้อที่ที่เหมาะสมกับจำนวนโรงเรือนของฟาร์มและ ไม่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและสุขภาพสัตว์

1.2.2 การจัดแบ่งพื้นที่ ต้องมีเนื้อที่กว้างขวางเพียงพอ สำหรับการจัดแบ่งการก่อสร้างโรงเรือนอย่างมีระเบียบสอดคล้องกับการปฏิบัติงาน โดยจะต้องมีการจัดแบ่งพื้นที่ฟาร์มเป็นสัดส่วน และมีผังแสดงการจัดวางที่แน่นอนของบริเวณพื้นที่เลี้ยงสัตว์ โรงเก็บอาหารสัตว์ พื้นที่ทำลายซากสัตว์ อาคารสำนักงาน และที่พักอาศัย

1.2.3 ถนนภายในฟาร์ม ต้องใช้วัสดุที่คงทน มีสภาพดี

1.2.4 บ้านพักอาศัยและอาคารสำนักงาน ต้องแยกเป็นสัดส่วน และห่างจากบริเวณเลี้ยงสัตว์พอสมควร

1.3 ลักษณะโรงเรือน

โรงเรือนที่ใช้เลี้ยงไก่ควรเป็นโรงเรือนที่สร้างด้วยวัสดุถาวร มีขนาดเหมาะสมกับจำนวนไก่ที่เลี้ยงและถูกสุขลักษณะ

2. การจัดการฟาร์ม ประกอบด้วยการจัดการโรงเรือน และอุปกรณ์การเลี้ยง การจัดการด้านเครื่องมือและอุปกรณ์ การจัดการด้านบุคลากร คู่มือการจัดการฟาร์ม ระบบการบันทึกข้อมูล การจัดการด้านอาหารสัตว์ และน้ำ และการจัดการทรัพยากรน้ำ

3. การจัดการด้านสุขภาพสัตว์

3.1 ฟาร์มจะต้องมีระบบเฝ้าระวังควบคุมและป้องกันโรคได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งโรคของสัตว์เลี้ยงและโรคสัตว์ผู้คน ทั้งนี้รวมถึงการมีข้อกำหนดในการทำลายเชื้อโรคก่อนเข้าและออกจากฟาร์ม การป้องกันการสะสมของเชื้อโรคในฟาร์ม การควบคุมโรคให้สงบโดยเร็วและไม่ให้แพร่ระบาดจากฟาร์ม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.1 บริเวณเข้าและออก พื้นที่เลี้ยงสัตว์จะต้องมี

1) ยานพาหนะที่เข้าสู่พื้นที่เลี้ยงสัตว์จะต้องผ่านโรงพ่นและบ่อน้ำยาฆ่าเชื้อโรคและต้องได้รับอนุญาตการเข้า-ออก ต้องมีการบันทึกรายละเอียด และพาหนะที่ใช้ในและนอกฟาร์มไม่ควรใช้ร่วมกัน

2) บ่อน้ำยาฆ่าเชื้อโรค ต้องกว้างและยาวเพียงพอ สำหรับยานพาหนะทุกชนิดที่ผ่านเข้าฟาร์ม ต้องมีการผสมน้ำยาตามอัตราส่วนที่กำหนดและมีการเปลี่ยนน้ำยาฆ่าเชื้อโรคอย่างสม่ำเสมอเพื่อรักษาคุณสมบัติในการฆ่าเชื้อโรค

3) โรงพ่นน้ำยาฆ่าเชื้อโรค ยานพาหนะที่ผ่านเข้าฟาร์มต้องผ่านโรงพ่นน้ำยาฆ่าเชื้อโรค ซึ่งควรอยู่บริเวณหน้าประตูทางเข้าฟาร์ม บุคคลที่ผ่านเข้า-ออก พื้นที่เลี้ยงสัตว์

จะต้องผ่านห้องอาบน้ำฆ่าเชื้อโรค อาบน้ำสระผม และเปลี่ยนชุดที่ฟาร์มจัดเตรียมไว้ให้ และต้องมีการจดบันทึกการผ่านเข้า-ออกในสมุด

3.1.2 การป้องกันการสะสมของเชื้อโรคในเขตพื้นที่เลี้ยงสัตว์ ต้องมีเครื่องพ่นน้ำฆ่าเชื้อโรคและอุปกรณ์ที่สามารถเคลื่อนย้ายได้สะดวกเพื่อการใช้งานในจุดต่างๆภายในฟาร์ม

3.1.3 การสร้างภูมิคุ้มกันโรค ไก่ทุกตัวต้องได้รับวัคซีนป้องกันโรคตามแผนการให้วัคซีนซึ่งแนะนำโดยสัตวแพทย์ผู้ควบคุมฟาร์ม

3.1.4 การควบคุมโรค

1) การจัดการไก่ป่วย ต้องอยู่ภายใต้การดูแลของสัตวแพทย์ผู้ควบคุมฟาร์มหากไก่เป็นโรครุนแรง เช่น นิวคาสเซิล เอเวียน อินฟลูเอนซา ต้องทำลายเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรค ต้องปฏิบัติตาม พ.ร.บ. โรครุนแรงสัตว์ พ.ศ.2499 และแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2542

2) การป้องกันควบคุมและกำจัดโรคในฟาร์ม ควรมีแผนการดำเนินงานที่ชัดเจนและสอดคล้องกับที่กรมปศุสัตว์กำหนดไว้ โดยการทำลายซากไก่ ต้องมีบริเวณเฉพาะสำหรับการทำลายซากไก่ พื้นที่ต้องห่างจากบริเวณโรงเรือนอื่น และสามารถควบคุมได้ การทำลายซากสัตว์มีอยู่ 2 วิธีคือ การทำลายโดยการฝังที่ต้องมีเนื้อที่เพียงพอ และอยู่ในบริเวณน้ำท่วมไม่ถึง ฝังซากได้ระดับผิวดินไม่น้อยกว่า 50 เซนติเมตร และในกรณีเป็นบ่อทิ้งซากต้องมีฝาปิดที่มิดชิดไม่ให้สัตว์ไปคุ้ยเขี่ย อีกวิธีคือการทำลายโดยการเผา ต้องมีสถานที่เผา หรือเตาเผาอยู่ในบริเวณที่เหมาะสมใช้ไฟเผาซากทั้งหมด

3.2 การบำบัดโรค

3.2.1 การบำบัดโรคสัตว์ ต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติควบคุมการบำบัดโรคสัตว์ พ.ศ. 2505

3.2.2 การใช้ยาสำหรับสัตว์ ต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดในมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม ข้อกำหนดการควบคุมการใช้ยาสำหรับสัตว์ มาตรฐานเลขที่ มอก.7001

3.2.3 มีระบบป้องกันและกำจัดสัตว์ที่เป็นพาหะนำโรค

4. การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นการกำจัดของเสียสิ่งปฏิกูลต่างๆรวมถึงขยะต้องผ่านการกำจัดอย่างเหมาะสม เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ในกรณีที่มีน้ำทิ้งจากฟาร์มออกสู่แหล่งน้ำสาธารณะจะต้องมีการบำบัดก่อน

5. การจัดการด้านสวัสดิภาพสัตว์ปีก ผู้ประกอบการ ต้องมีการจัดการด้านสวัสดิภาพสัตว์ปีก โดยปฏิบัติตามระเบียบของกรมปศุสัตว์ว่าด้วยการคุ้มครองและดูแลสวัสดิภาพสัตว์ปีก ณ.สถานที่เลี้ยง พ.ศ.2542

การศึกษาครั้งนี้จะรวบรวมข้อมูลจากคณงานในฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อและฟาร์มเลี้ยงไก่ไข่ที่ได้ผ่านการรับรองมาตรฐานจากกรมปศุสัตว์ โดยฟาร์มไก่เนื้อหมายถึงฟาร์มที่เลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้า (Broiler) ที่มีจำนวนตั้งแต่ 3,000 ตัวขึ้นไป ส่วนฟาร์มไก่ไข่หมายถึงฟาร์มที่เลี้ยงไก่รุ่นไข่อายุ 0-18 อาทิตย์ หรือไก่ไข่เพื่อการผลิตไข่เพื่อการค้า ที่มีจำนวนตั้งแต่ 3,000 ตัวขึ้นไป โดยหลังจากที่ฟาร์มเลี้ยงไก่ได้รับการตรวจและรับรองมาตรฐานและผ่านการประเมินตามเกณฑ์แล้ว จะได้รับใบรับรองมาตรฐานฟาร์ม ซึ่งสำนักสุขศาสตร์สัตว์และสุขอนามัย กรมปศุสัตว์ เป็นผู้ออกให้แก่ผู้ประกอบการ และมีอายุการใช้งาน 2 ปี นับแต่วันที่ออกใบรับรองมาตรฐานฟาร์ม ซึ่งการตรวจเพื่อคงสภาพมาตรฐานฟาร์มในช่วงระยะเวลาที่ได้รับการรับรองมาตรฐานนั้น ทางกรมปศุสัตว์จะมีเจ้าหน้าที่ออกตรวจเยี่ยมทุก 6 เดือน

โดยการพิจารณาเพื่อขอการรับรองมาตรฐานให้แก่ฟาร์ม ผู้ประกอบการจะต้องได้รับการอบรมทั้งในเรื่ององค์ประกอบของฟาร์มและการจัดการฟาร์ม ที่สำคัญโรคไข้หวัดนกก็เป็นเรื่อง ที่ผู้ประกอบการต้องผ่านการอบรมในเรื่องที่เกี่ยวกับการป้องกันและการควบคุมโรค ซึ่งคาดหวังว่า จะนำความรู้ที่ได้มาถ่ายทอดให้แก่คณงานในฟาร์มเลี้ยงไก่ ให้มีการปฏิบัติไปตามแนวทางของการจัดการฟาร์ม โดยที่สำคัญคือการป้องกันและการควบคุมโรคไข้หวัดนก

กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาศึกษาความรู้และพฤติกรรมการป้องกันโรคไข้หวัดนกของคณงานฟาร์มเลี้ยงไก่ ในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่าความรู้มีผลต่อพฤติกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนั้นคณงานควรมีความรู้เกี่ยวกับโรคไข้หวัดนก เพื่อส่งผลให้เกิดพฤติกรรมการป้องกันโรคไข้หวัดนกที่ถูกต้อง โดยความรู้เกี่ยวกับโรคไข้หวัดนกที่นำมาศึกษาในครั้งนี้ประกอบด้วยความรู้ในเรื่องสาเหตุ แหล่งรังโรค วิธีการติดต่อ อาการแสดงของโรคในคนและสัตว์ รวมทั้งการป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของโรค สำหรับพฤติกรรมการป้องกันโรคนั้น เป็นพฤติกรรมในด้านการป้องกันตนเองและพฤติกรรมควบคุมการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนก โดยสามารถนำมาเขียนเป็นกรอบแนวคิดดังต่อไปนี้

